

หมายเหตุนิเวศวิทยา
Ecological Notes
บันทึกธรรมชาติหลากหลายพันธุ์
The record of natures

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2550

Volume 1 Number 2 April-June 2007

หมายเหตุนิเวศวิทยา Ecological Notes

บันทึกธรรมชาติหลากหลายเผ่าพันธุ์
The record of natures

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2550
Volume 1 Number 2 April-June 2007

ที่ปรึกษา :

ดร. นงลักษณ์ ปานเกิดดี
พิศมัย เจนวนิชปัญจกุล
สุชาติ ที่มกุล
ดร. จารุจินต์ นภีตะภัก์

กองบรรณาธิการ :

สุรชิต แวงโสธรณ์
ดารณี ณะภาสะโนบล
ปฐมสุดา สำเร็จ
กุลธิดา เมืองคำ
ปัญจพร ศรีบุญช่วย
พัทธนันท์ นาดพิณิจ
ธัญญา จันอาจ
พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

ศิลปกรรม :

ปัญจพร ศรีบุญช่วย
โตย

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
แห่งประเทศไทย

196 พหลโยธิน จตุจักร ลาดยาว กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0 2579 1121-30 ต่อ 1122

โทรสาร 0 2561 4771

E-mail : surachit@tistr.or.th

www.tistr.or.th

ด้วยความร่วมมือจาก

องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ

35 หมู่ที่ 3 เทคโนโลยีธานี ต. คลองห้า

อ. คลองหลวง จ. ปทุมธานี 12120

โทรศัพท์ 0 2577 9999 ต่อ 1501

โทรสาร 0 2577 9991

www.nsm.or.th

สารบัญ

หนูถ้ำ (Neill's rat) สัตว์ประจำถิ่นของไทย.....	3
อึ่งกรายหมอบนุญส่ง (<i>Megophrys lekaguli</i>).....	5
แหล่งการแพร่กระจายของ ค้างคาวหน้ายักษ์ หมอบนุญส่ง (<i>Hipposideros lekaguli</i>).....	7
นกเต่าลมแม่น้ำโขง (<i>Motacilla samveasnae</i>) นกชนิด ใหม่ของโลกกับรายงานอีกครั้งในรอบ 34 ปี ของไทย.....	9
อาหารในธรรมชาติของ งูทับสมิงคลา (<i>Bungarus candidus</i>).....	12
ทัญจางวงช้างดอกขาว จากจังหวัดเพชรบูรณ์.....	14
พบ เข็มดอกขาว <i>Ixora dolichophylla</i> K.Schum. พืชถิ่นเดียวของไทย ที่จังหวัดระยอง.....	17
สำรวจ พรรณไม้ชนิดใหม่ของไทย ที่คนไทยรู้จักและ นำมาใช้ประโยชน์มาช้านาน.....	19
มหาพรหมและมหาพรหมราชนิ กับความเหมือน ที่แตกต่าง.....	21
การถ่ายรูป สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก ให้ดูเป็น ธรรมชาติ (2).....	24
แข่งแซว	26
บันทึกส่งท้าย	31

ภาพจากปกหน้า

ทัญจางวงช้าง
ดอกขาว

มหาพรหมราชนิ

นกเต่าลมแม่น้ำโขง

งูทับสมิงคลา

ค้างคาวหน้ายักษ์
หมอบนุญส่ง

แนะนำตัวอย่างอ้างอิง

จากสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

หนูถ้ำ (Neill's rat) สัตว์ประจำถิ่นของไทย

สุรชิต แวงโสธรณ์

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

หนูถ้ำ (*Leopoldamys neilli*) เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมประจำถิ่น 1 ใน 3 ชนิดของไทยที่ยังไม่สูญพันธุ์ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมประจำถิ่นของไทยอีก 2 ชนิด ได้แก่ ค้างคาวหน้ายักษ์จมูกปุ่ม (*Hipposideros halophyllus*) และหนูชนเสื้อหน้าหินปูน (*Niviventer hinpoon*) ส่วนค้างคาวท้องสีน้ำตาลสุราษฎร์ (*Eptesicus demissus*) ถูกจัดเป็นสัตว์ประจำถิ่นโดยสำนักความหลากหลายทางชีวภาพ (2547) แต่ Myers *et al.* (2000) ได้ระบุว่า เป็นชนิดเดียวกับกับค้างคาวท้องสีน้ำตาล (*E. dimissus*) ที่พบในประเทศเนปาล จึงไม่ถือเป็นสัตว์เฉพาะถิ่นอีกต่อไป

ตัวอย่างต้นแบบหนูถ้ำหมายเลข 54-4330
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

จับได้ครั้งแรกโดย William A. Neill เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2516 จากบริเวณวัดถ้ำพระโพธิสัตว์ อ. แก่งคอย จ. สระบุรี เป็นหนูตัวผู้ (Lekagul and McNeely, 1988) และเป็นตัวอย่างต้นแบบของหนูถ้ำ (holotype specimen) ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์รวบรวมตัวอย่างอ้างอิงทางชีววิทยา วว. หมายเลขตัวอย่าง 54-4330

หนูถ้ำเป็นหนูในกลุ่มที่มีหางยาวและมีขนาดใหญ่ หัวและลำตัวยาว 217 มม. หางยาว 270 มม. เปอร์เซ็นต์ความยาวของหางต่อความยาวหัวและลำตัวเป็น 120% หน้าสีเทา ด้านหลังสีน้ำตาลปนเทา ท้องสีขาว หางยาว ใต้หางสีจาง ด้านบนหางสีดำ ตรงปลายหางสีจางทั้งด้านบนและล่าง มีโครโมโซม 44 คู่ (Lekagul and McNeely, 1988)

ลักษณะกะโหลกของตัวอย่าง
ต้นแบบหนูถ้ำหมายเลข 54-4330
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

จากข้อมูลที่ปรากฏในฐานข้อมูลของศูนย์รวบรวมตัวอย่างทางชีววิทยา วว. พบว่า มีตัวอย่างหนูถ้ำ อีก 5 ตัวอย่าง ได้แก่

1. ตัวอย่างหมายเลข 54-4007 เป็นตัวผู้ จับได้จากถ้ำธรรมทัศน์ วัดถ้ำพระโพธิสัตว์ อ. แก่งคอย จ. สระบุรี เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ซึ่งเป็นสถานที่แห่งเดียวกันกับตัวอย่างต้นแบบ

2. ตัวอย่างหมายเลข 54-4009 และ 54-4010 เป็นตัวผู้ทั้งคู่ จับได้จากป่าดิบชื้น เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 จากบ้านท่ามะปราง อ. ปักธงชัย จ. นครราชสีมา

3. ตัวอย่างหมายเลข 54-7216 เป็นตัวผู้ จับโดย G. J. Wiles จากป่าเบญจพรรณ บริเวณจุดตรวจ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จ. กาญจนบุรี เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และหมายเลข 54-7215 เป็นตัวเมีย จับจากบริเวณเดียวกัน เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2520 แต่ 1 ใน 2 ตัวอย่างมีลักษณะคล้ายหนูห้วย (*L. sabanus*) และไม่มีตัวอย่างกะโหลก จึงยังไม่สามารถระบุชนิดได้

หนูในสกุล *Leopoldamys* ของไทยมีเพียง 3 ชนิดเท่านั้น คือ หนูถ้ำ หนูห้วย และหนูเขาสูง (*L. edwardsi*) แต่การจำแนกชนิดของหนูในสกุลนี้ยังมีความสับสนอยู่มาก ไม่สามารถใช้สัดส่วนและขนาด ร่างกาย จำแนกชนิดได้อย่างถูกต้อง เพราะมีสัดส่วนและขนาดร่างกายคาบเกี่ยวกัน โดยเฉพาะ การจำแนกความแตกต่างกันระหว่างหนูถ้ำกับหนูเขาสูง จากการตรวจสอบตัวอย่างในศูนย์ รวบรวมตัวอย่างอ้างอิงทางชีววิทยา วว. พบว่ามีตัวอย่างหนูไม่น้อยกว่า 10 ตัวอย่าง ที่มีลักษณะคล้ายหนูถ้ำ แต่ได้รับการบันทึกชนิดว่าเป็นหนูห้วย ดังนั้นการจำแนกชนิดหนูในกลุ่มนี้ต้องมีการตรวจสอบอย่างละเอียดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ. 2547. ทะเบียนรายการชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคามของประเทศไทย : สัตว์มีกระดูกสันหลัง (Thailand Red Data : Vertebrates). สืบค้นข้อมูลจาก <http://chm-thai.onep.go.th/RedData/index.html> เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2549.
- Lekagul, B. and J. A. McNeely. 1988. Mammals of Thailand. 2nd ed. Saha Karn Bhaet Co. Bangkok. 758 pp.
- Myers, P., J. D. Smith, H. Lama, B. Lama, and K. F. Koopman. 2000. A recent collection of bats from Nepal, with notes on *Eptesicus dimissus*. *Zeitschrift für Säugetierkunde*. 65:149–156.

แนะนำตัวอย่างอ้างอิง

จากองค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาาสตร์แห่งชาติ

อิงกรายหมอบนุญส่ง (*Megophrys lekaguli*)

ธัญญา จันอาจ

พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา

องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาาสตร์แห่งชาติ

จากหนึ่งตัวอย่างที่เก็บจากป่าเขาสอยดาวในจังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 โดยนายสุขุม พงษ์พิพัฒน์ นักวิทยาศาสตร์ผู้ล่วงลับไปแล้วของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ประยุกต์แห่งประเทศไทย (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ในปัจจุบัน) และตัวอย่างตัวต่อมาที่เก็บจากป่าเดียวกันโดย Doyl Damman เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2522 เป็นปริศนาที่ลึกลับมาอย่างยาวนาน ยังไม่มีผู้ใดยืนยันว่าเป็นอิงกรายชนิดใดกันแน่ แม้ว่าจะมีการพบอิงกรายชนิดเดียวกันนี้โดยนักวิจัยอีกหลายท่าน ในพื้นที่อีกหลายแห่ง อาทิ เช่น ป่าเขาใหญ่ จ. นครราชสีมา ป่าปางสีดา จ. สระแก้ว ป่าน้ำตกพลี จ. จันทบุรี เป็นต้น

ในที่สุดเมื่อวิทยาการก้าวหน้าทางการศึกษาลำดับของดีเอ็นเอ เพื่อพิสูจน์ผลทางด้านอนุกรมวิธานรุ่งเรืองถึงขีดสุดและเป็นที่ยอมรับในสากล อิงกรายชนิดนี้ก็ถูกตั้งชื่อว่า อิงกรายหมอบนุญส่ง (*Megophrys lekaguli*) เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2549 โดยตีพิมพ์ในวารสาร *Fieldiana Zoology* ฉบับที่ 111 แต่มีการเผยแพร่จริง ๆ ในปี พ.ศ. 2550 อันเป็นที่ 100 (Stuart et al., 2006) นับจากวันเกิดของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ผู้บุกเบิกการอนุรักษ์สัตว์ป่าของประเทศไทย

ลูกอ๊อดของอิงกรายหมอบนุญส่ง

ตัวอย่างต้นแบบ ตัวเมียวัยเจริญพันธุ์ หมายเลข FMNH 213946 เก็บโดย Doyl Damman เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2522

อึ่งกรายหมอบนุญส์มีขนาดปานกลาง วัดจากปลายปากถึงกัน 56.6-66.6 มม. ในตัวผู้ และ 71.8-94.0 มม. ในตัวเมีย ปลายปากแหลมแต่ไม่ยื่นออกมาเป็นแผ่นหนังเหมือนกับอึ่งกรายหัวแหลม ผิวหนังค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลอมเทา มีแถบสีเข้มระหว่างตา และลดลยารูปนาฬิกาทรายบนแผ่นหลัง ลูกอ๊อดมีปากลักษณะรูปกรวย แสดงถึงลักษณะของการหากินบนผิวน้ำ อึ่งกรายหมอบนุญส์อาศัยอยู่ในป่าดิบชื้น มีการแพร่กระจายตั้งแต่ป่าเขาใหญ่และป่าปางสีดา ในทิวเขาสันกำแพง ต่อเนื่องลงมาทางใต้ในทิวเขาจันทบุรี ในป่าเขาสอยดาว ป่าเขาคิชฌกูฏ และป่าน้ำตกรพลับ จ. จันทบุรี

ป่าดิบชื้นบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว จ. จันทบุรี เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของอึ่งกรายหมอบนุญส์ ภาพจาก <http://www.khlong-u-taphao.com/upload/forum/s3010125.jpg>

เอกสารอ้างอิง

Stuart, B. L., Y. Chaunkern, T. Chan-ard and R. F. Inger. 2006. Three new species of frogs and a new tadpole from Eastern Thailand. *Fieldiana Zoology, New Series*. 111:1-18.

บันทึกธรรมชาติ

แหล่งการแพร่กระจายของ

ค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญส่ง (*Hipposideros lekaguli*)

สุรชิต แวงโสธรณ์ และ เขียรศิริ มูลจันทร์

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

ค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญส่ง (*Hipposideros lekaguli*) เป็นค้างคาวกินแมลง จับได้ครั้งแรกโดยนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2513 จากในถ้ำบริเวณพุน้ำตก (วัดถ้ำพระโพธิสัตว์ในปัจจุบัน) ต. ทับกาง อ. แก่งคอย จ. สระบุรี ได้รับการตั้งชื่ออย่างเป็นทางการ อีก 4 ปีต่อมาหรือในปี พ.ศ. 2517 (Thonglongya and Hill, 1974) มีสถานภาพเป็นค้างคาวที่มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ, 2547)

ที่ผ่านมามีรายงานพบค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญส่งไม่มากนัก จากฐานข้อมูลตัวอย่างสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมของศูนย์รวบรวมตัวอย่างอ้างอิงทางชีววิทยา วว. มีบันทึกการพบค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญส่ง 7 แห่ง คือ (1) ต. โคกโพธิ์ อ. นาประดู่ จ. บัตตานี ในปี พ.ศ. 2516 (2) อ. กระบุรี จ. ระนอง ในปี พ.ศ. 2516 (3) เขาวงกต อ. ท่าใหม่ จ. จันทบุรี ในปี พ.ศ. 2517 (4) ถ้ำเขาสิงห์โต อ. เมือง จ. สระแก้ว ในปี พ.ศ. 2517 (5) ถ้ำตาสี อ. เมือง จ. นครสวรรค์ ในปี พ.ศ. 2517 (6) ถ้ำสองสตาจค์ อ. เมือง จ. น่าน ในปี พ.ศ. 2518 หลังจากนั้นได้ทิ้งช่วงระยะเวลาห่างถึง 19 ปี จึงมีรายงานการพบอีกครั้งในถ้ำไม่มีชื่อ บริเวณเขายิงหมี่ อ. ปลายพระยา จ. กระบุรี เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2537 (ฝ่ายวิจัยสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน, 2543; Yenbutra and Felten, 1986)

ในต่างประเทศนั้น มีรายงานการค้นพบที่รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย ในปี พ.ศ. 2528 (Corbet and Hill, 1992) และพบที่เกาะลูซอน ประเทศฟิลิปปินส์ ในปี พ.ศ. 2538 (Baleta et al., 1995)

ค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญส่งที่พบทางภาคใต้มีแผ่นจมูกและหูสีเทาเข้ม และมีสีขนสีออกน้ำตาลแดง

ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2549 นักวิชาการจากฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน ว. ได้เข้าเยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวในถ้ำขมิ้น อุทยานแห่งชาติไทร้มเย็น จ. สุราษฎร์ธานี ได้พบค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสงอาศัยอยู่ในฝูงขนาดใหญ่ และพบว่า มีค้างคาวหน้ายักษ์ หมอนโด้ง (*Hipposideros diadema*) ซึ่งเป็นค้างคาวที่มีขนาดใกล้เคียงกัน อาศัยกระจายแทรกอยู่ในฝูงของค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสง โดยมีสัดส่วนของค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสง : ค้างคาวหน้ายักษ์หมอนโด้ง ประมาณ 20 : 1 ยังพบว่าในถ้ำเดียวกันมีค้างคาวชนิดอื่นที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ค้างคาวเล็บกุด (*Eonycteris spelaea*) ค้างคาวมงกุฎมลายู (*Rhinolophus malayanus*) และค้างคาวหูหนูตีนเล็กเขี้ยวสั้น (*Myotis siligorensis*)

ในการสำรวจครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ได้สำรวจพบค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสงอาศัยในถ้ำระฆัง พิกัด UTM X : 662198 Y : 1648518 บริเวณเขาสมคอน อ. ท่าม่วง จ. ลพบุรี มีจำนวนประมาณ 50-100 ตัว จากข้อมูลดังกล่าวจึงระบุได้ว่า ประเทศไทยเป็นแหล่งประชากรที่ใหญ่ที่สุดของค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสง

ค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสงที่พบบริเวณเขาสมคอน อ. ท่าม่วง จ. ลพบุรี มีแผ่นจมูกและหูสีเทาจางกว่า ค้างคาวหน้ายักษ์หมอบุญสงที่พบทางภาคใต้ และมีสีขนสีออกน้ำตาลเทา
ภาพโดย เขียรศิริ มูลจันทร์

เอกสารอ้างอิง

ฝ่ายวิจัยสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน. 2543.ฐานข้อมูลตัวอย่างสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในศูนย์รวบรวมตัวอย่างอ้างอิงทางชีววิทยา. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ.

สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ. 2547. ทะเบียนรายการชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคามของประเทศไทย : สัตว์มีกระดูกสันหลัง (Thailand Red Data : Vertebrates). สืบค้นข้อมูลจาก http://chm-thai.onep.go.th/RedData/Documents/Red_List_Thai-21-8-49-Table.pdf เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2550.

Balete, D. S., L. R. Heaney and R. I. Crombie. 1995. First records of *Hipposideros lekaguli* Thonglongya and Hill, 1974 from the Philippines. *Asia Life Sciences*. 4:89-94.

Corbet, G. B. and J. E. Hill. 1992. The mammals of the Indomalayan region: A systematic review. Oxford University Press, New York. 488 pp.

Lekagul, B. and J. A. McNeely. 1988. Mammals of Thailand. 2nd ed. Saha Karn Bhaet Co. Bangkok. 758 pp.

Thonglongya, K. and J. E. Hill. 1974. A new species of *Hipposideros* from Thailand. *Mammalia*. 38:285-294.

Yenbutra, S. and H. Felten. 1986. Bat species and their distribution in Thailand according to the collections in TISTR and SMF. *Couriers des Forschung-Institut Senckenberg*. 87:8-45.

นกเต้าลมแม่น้ำโขง (*Motacilla samveasnae*)

นกชนิดใหม่ของโลก กับรายงานอีกครั้งในรอบ 34 ปีของไทย

วัชรระ สงวนสมบัติ

พิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา

องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ

นกเต้าลมแม่น้ำโขง (*Mekong Wagtail : Motacilla samveasnae*) เป็นนกชนิดใหม่ของโลก ที่ได้รับการตั้งชื่อทางสัตววิทยาในปี พ.ศ. 2544 โดย Will Duckworth และคณะ ซึ่งค้นพบและทำการศึกษานกชนิดนี้ในแม่น้ำโขง ประเทศกัมพูชา นับเป็นเรื่องที่เหนือความคาดหมายสำหรับวงการปักษีวิทยาในภูมิภาคนี้ที่มีการพบนกชนิดใหม่ (new species) โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ไม่ได้ลี้ลับหรือซ่อนเร้นใด ๆ (Duckworth *et al.*, 2001)

ในขณะที่เดียวกันได้มีการตรวจสอบตัวอย่าง 2 ตัวอย่างของนก ที่เข้าใจว่าเป็นนกอุ้มบาตร (*White Wagtail: Motacilla alba*) ชนิดย่อย *M. a. alboides* ซึ่งถูกจับได้จากบ้านด่านเก่า อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2515 พบว่า เป็นนกชนิดเดียวกันกับนกชนิดใหม่ที่พบในประเทศกัมพูชาและประเทศลาว และเป็นหลักฐานที่แสดงว่าเคยมีการพบนกชนิดนี้มาแล้วในประเทศไทย ปัจจุบันตัวอย่างดังกล่าวถูกเก็บไว้ในคลังตัวอย่างนกของศูนย์รวบรวมตัวอย่างอ้างอิงทางชีววิทยา วว. เป็นตัวอย่างหมายเลข 53-3712 (ตัวเมีย) และหมายเลข 53-3708 (ตัวผู้) ผู้ที่เก็บตัวอย่าง คือ นายกิตติ ทองลงยา นักอนุกรมวิธานผู้เชี่ยวชาญด้านนก และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมของไทย ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ตัวอย่างนกเต้าลมแม่น้ำโขงตัวผู้หมายเลข 53-3708 นายกิตติ ทองลงยา เก็บจากบ้านด่านเก่า อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. 2515 ก่อนที่จะรายงานว่าเป็นนกชนิดใหม่ของโลก
ภาพโดย วัชรระ สงวนสมบัติ

และพบอีกครั้งอย่างน้อย 3 ตัว ในบริเวณแก่งหินชั้น อ. ชานุมาน จ. อำนาจเจริญ ในวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2549 โดยสามารถถ่ายภาพนกตัวหนึ่งเป็นหลักฐานไว้ได้ ซึ่งการพบทั้งสองครั้งเป็นข้อมูลใหม่ que แสดงแหล่งการแพร่กระจายของนกชนิดนี้ ขึ้นมาทางเหนือจากเดิมไม่น้อยกว่า 200 กม. ตามแนวแม่น้ำแม่โขง นับจาก อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

ภาพนกเต้าลมแม่น้ำโขง ที่ถ่ายจาก อ. ชานุมาน จ. อำนาจเจริญ วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2549 เป็นภาพถ่ายแรกของนกชนิดนี้ในประเทศไทย และเป็นหลักฐานยืนยันการมีอยู่ของนกชนิดนี้ ภาพโดย สุจินต์ เจตน์เกษตรกร

การพบนกเต้าลมแม่น้ำโขงทั้งสองครั้ง ถือเป็นรายงานที่น่าตื่นตะลึงอย่างยิ่ง เพราะเป็นรายงานการพบแหล่งแพร่กระจายแห่งใหม่ในประเทศไทย ซึ่งเป็นแหล่งแพร่กระจายทางตอนเหนือสุดของนกชนิดนี้ และยังเป็นที่ยืนยันสถานภาพของนกเต้าลมแม่น้ำโขงในประเทศไทย จากเดิมที่เคยมีหลักฐานจากตัวอย่างเพียง 2 ตัวอย่าง ที่พบจากบริเวณ อ. โขงเจียม จ. อุบลราชธานี เท่านั้น

นอกจากนี้ยังพบว่าในวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2550 นั้น สังเกตเห็นนกตัวผู้ตัวหนึ่ง แสดงท่าทางหวงถิ่นกับนกตัวผู้ตัวอื่นที่เข้ามาในอาณาเขตของมัน รวมทั้งยังส่งเสียงร้องเมื่อขับไล่ผู้บุกรุกไปได้ ในขณะที่ไม่แสดงอาการก้าวร้าวกับนกตัวเมียที่หากินอยู่ใกล้กันเลย การแสดงพฤติกรรมเช่นนี้อาจเป็นไปได้ว่านกเต้าลมที่ลี้ลับชนิดนี้จะสร้างรังวางไข่ในประเทศไทยด้วย

นกเต้าลมแม่น้ำโขงเป็นนกชนิดใหม่ของโลกและยังเป็นนกประจำถิ่น (endemic) ของภูมิภาคอินโดจีน พบเฉพาะลุ่มน้ำแม่โขงในประเทศลาว กัมพูชา และไทยเท่านั้น (Duckworth et al., 2001) และถือเป็นนกที่ยังมีข้อมูลการศึกษาน้อยมากชนิดหนึ่งโดยเฉพาะในประเทศไทยที่มีรายงานจากการเก็บตัวอย่างเพียงครั้งเดียว จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมต่อไปอย่างเร่งด่วน

เอกสารอ้างอิง

- Duckworth, J. W., Per Alström, P. Davidson, T. D. Evans, C. M. Poole, Tan Setha and R. J. Timmins. 2001. A new species of wagtail from the lower Mekhong basin. *Bulletin of the British Ornithology Club*. 121:152-182.
- Lekagul, B. and P. D. Round. 1991. A guide to the birds of Thailand. Saha Karn Bhaet Co., Ltd. Bangkok. 457 pp.

อาหารในธรรมชาติของ

งูทับสมิงคลา (*Bungarus candidus*)

ธัญญา จั่นอาจ สัตวชัย เมฆฉาย และ สุทธิณี เหลลาแหว
พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา
องค์การพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์แห่งชาติ

งูทับสมิงคลา (*Bungarus candidus*) เป็นงูพิษอันตราย จัดอยู่ในวงศ์ Elapidae ซึ่งงูสกุล *Bungarus* มีลักษณะเด่น คือ เขี้ยวพิษยาว 1 คู่ อยู่ทางด้านหน้าของขากรรไกรบน มีร่องหรือโพรง ซึ่งจะนำน้ำพิษมาจากต่อมพิษที่มีตำแหน่งอยู่ใต้ตา ลำตัวมีรูปหน้าตัดเป็นรูปสามเหลี่ยม เกล็ดที่อยู่บนแนวสันหลัง 1 แถว มีขนาดใหญ่กว่าเกล็ดในแถวข้างเคียง 2 เท่า งูสกุล *Bungarus* พบการกระจายอยู่ในป่าเขตร้อนของเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีจำนวนชนิดในโลกทั้งหมด 12 ชนิด ได้แก่ *B. andamanensis*, *B. bungaroides*, *B. caeruleus*, *B. candidus*, *B. ceylonicus*, *B. fasciatus*, *B. flaviceps*, *B. lividus*, *B. magnimaculatus*, *B. multicinctus*, *B. niger* และ *B. sindanus* (Welch, 1988; David and Ineich, 1999; Iskandar and Colijn, 2000) ในประเทศไทยมีงูสกุลนี้ 3 ชนิดคือ งูทับสมิงคลา (*B. candidus*) งูสามเหลี่ยม (*B. fasciatus*) และ งูสามเหลี่ยมหัวแดง (*B. flaviceps*) (Smith, 1914a; Smith 1923; Taylor, 1965; Soderberg, 1973; Nabhitabhata *et al.*, 2000)

งูทับสมิงคลา (*Bungarus candidus*)
ตัวอย่างพบที่น้ำตกคลองยอดน้ำ
จ. นครศรีธรรมราช
ภาพโดย ธัญญา จั่นอาจ

เป็นที่ทราบกันว่างูสกุล *Bungarus* ส่วนใหญ่กินงูชนิดอื่นเป็นอาหาร แต่ก็มิบันทึกกล่าวถึงอาหารตามธรรมชาติบ่อยมาก โดยเฉพาะมีหลักฐานกล่าวถึงว่า พบงูทับสมิงคลา 1 ตัวอย่าง กินกิ้งก่าที่ไม่ระบุชนิด (Slowinski, 1994) 1 ตัวอย่าง พบที่ศรีราชา กินงูดินบ้าน (*Ramphotyphlops braminus*) (Smith, 1914b) และอีก 1 ตัวอย่าง พบที่ จ. ระนอง กินเขียดงู (*Ichthyophis* sp.) (Grossmann and Shaffer, 2000)

ในการปฏิบัติงานสำรวจความหลากหลายของสัตว์เลื้อยคลานที่อุทยานแห่งชาติเขานัน จ. นครศรีธรรมราช ของกลุ่มผู้เขียน เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2549 เวลา 20.40 น. พบงูทับสมิงคลา ขนาดความยาวทั้งตัว 1,057 มม. กำลังกินเหยียดงู ซึ่งตรวจสอบภายหลังพบว่า เป็นชนิดเหยียดงูสุภชัย (*Ichthyophis suphachaii*) ขนาดความยาวทั้งตัว 467 มม. ที่บริเวณน้ำตกคลองยอดหน้า บนลานหินแคบ ๆ ริมลำธาร ห่างจากลำธาร ประมาณ 0.5 ม. ใกล้เคียงกับพิกัด UTM X : 580593 Y : 985749 นับเป็นตัวอย่างที่ 4 ของประเทศไทยที่มีบันทึกเป็นหลักฐานการกินอาหารของงูชนิดนี้ ในขณะที่มีหลักฐานจำนวนมากแสดงให้เห็นว่า งูสามเหลี่ยม (*Bungarus fasciatus*) ร้อยละ 80 กินงูชนิดอื่น โดยเฉพาะกลุ่มงูสายรุ้ง (*Enhydryis* spp.) ส่วนงูสามเหลี่ยมหัวแดง (*B. flaviceps*) กินงูชนิดอื่น ๆ ถึง 100% (Slowinski, 1994).

เหยียดงูสุภชัย (*Ichthyophis suphachaii*)
ที่งูทับสมิงคลา (ภาพซ้ายมือ) สํารอกออกมา
ภาพโดย รัชญา จันทอา

เอกสารอ้างอิง

- David, P. and I. Ineich. 1999. Les serpents venimeux du monde: systematique et repartition. *Dumerilia*. 3:1-500.
- Grossmann, W. and C. Shaffer. 2000. Eine Blindwühl der Gattung *Ichthyophis* Fitzinger, 1826 als Beute des Malayen-Kraits *Bungarus candidus* (Linnaeus, 1758). *Sauria Berlin*. 22(2):45-46.
- Iskandar, D. T. and E. Colijn. 2000. A Checklist of Southeast Asian and New Guinean Reptiles -Part I: Serpentes. Biodiversity Conservation Project (BCP).
- Nabhitabhata, J., T. Chan-ard and Y. Chauyngern. 2000. Checklist of Amphibians and Reptiles in Thailand. Office of Environmental Policy and Planning, Bangkok.
- Slowinski, J. B. 1994. The Diet of Kraits (Elapidae: *Bungarus*). *Herpetological Review*. 25(2):51-53.
- Smith, M. A. 1914a. The Snakes of Bangkok. *Journal of the Natural History Society of Siam*. 1:5-18.
- Smith, M. A. 1914b. Occurrence of the Krait (*Bungarus candidus*) and the Small-spotted Coral Snake (*Calliophis maculiceps*) in Siam. A New Color Variety of the Latter. *Journal of the Natural History Society of Siam*. 1:123-125.
- Smith, M. A. 1923. The Poisonous Land Snakes of Siam. *Journal of the Natural History Society of Siam* 6:55-64.
- Soderberg, P. 1973. On Eleven Asian Elapid Snakes with Specific Reference to Their Occurrence in Thailand. *Journal of the Natural History Society of Siam*. 24:203-317.
- Taylor, E. H. 1965. The Serpents of Thailand and Adjacent Waters. *The University of Kansas Science Bulletin*. 45(9):609-1096.
- Welch, K. R. G. 1988. Snakes of the Orient: A Checklist. Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar.

หญ้างวงช้างดอกขาว

จากจังหวัดเพชรบูรณ์

ศิริพร ชิ่งสนธิพร

กลุ่มวิจัยวัชพืช

สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช กรมวิชาการเกษตร

หญ้างวงช้างที่เราพบทั่วไป คือ หญ้างวงช้างที่มีดอกสีม่วง-ขาว ตรงกลางสีส้ม มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Heliotropium indicum* L. เป็นวัชพืชในพืชไร่หลายชนิด ในนาหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว หรือตามที่ว่างเปล่า

การสำรวจพืชต่างถิ่นในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2549 พบวัชพืชในนาหลังเก็บเกี่ยวซึ่งเกษตรกรเพาะปลูกถั่วเขียว ที่ จ. เพชรบูรณ์ มีลักษณะดอกคล้ายหญ้างวงช้าง คือ ช่อดอกแยกเป็น 2-4 แฉก ดอกติดอยู่ด้านบนของช่อดอก ตั้งแต่โคนถึงปลายช่อดอก กลีบดอกสีขาว ตรงกลางสีเหลือง ขนาด 2-4 มม. ช่อดอกออกที่ปลายกิ่งหรือตามซอกใบใกล้ยอด เมื่อเจริญเต็มที่ยาวถึง 20 ซม. ลำต้น สูง 30-50 ซม. แตกแขนงตั้งแต่โคนต้นและตามซอกใบ ใบเดี่ยว เรียงแบบสลับที่ค่อนข้างแน่น ปลายแหลมฐานป้าน กว้าง 8-12 มม. ยาว 19-26 มม. ก้านใบ ยาว 6-10 มม. มีขนปกคลุมทั้งต้นและใบ ผลเมื่อแห้งแล้วจะแตกออก มี 4 เมล็ด สีน้ำตาล มีขนปกคลุมตลอดทั้งเมล็ด เมื่อนำพืชนี้มาเปรียบเทียบกับตัวอย่างพืชที่พิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพฯ กรมวิชาการเกษตร (BK) พบตัวอย่างพืชในสกุล *Heliotropium* นอกเหนือจากหญ้างวงช้าง อีก 3 ชนิด ได้แก่

ลักษณะต้น (ซ้ายมือ) และช่อดอกแก่ (ขวามือ) ของหญ้างวงช้างดอกขาว *Heliotropium* sp.

ภาพโดย ศิริพร ชิ่งสนธิพร

ลักษณะช่อดอกอ่อน-ใบ (ซ้ายมือ) และเมล็ด (ขวามือ) ของหญ้าน้ำค้างช้ำดอกขาว *Heliotropium* sp.

ภาพโดย ศิริพร ชิ่งสนธิพร

- *H. bracteatum* R. Br. ตัวอย่างหมายเลข 228493 เก็บโดย Dr. Kerr ผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพฯ เป็นแห่งแรกในประเทศไทย โดยเก็บตัวอย่างจากอรัญประเทศ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2479

- หญ้าดอกรัก *H. scabrum* Retz. ตัวอย่างหมายเลข 228511 ซึ่งเก็บจากเมืองสิงห์ โดยนายพุ่ม (เข้าใจว่าเป็น จ. สิงห์บุรีในปัจจุบัน) เมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2473 และ

- *H. strigosum* Willd. ตัวอย่างหมายเลข 228517 เก็บโดย Dr. Kerr จากกานบุรี (เข้าใจว่าเป็น จ. กาญจนบุรีในปัจจุบัน) เมื่อ 13 กันยายน พ.ศ. 2474 และยังมี ตัวอย่างพืชชนิดนี้ จาก จ. สระบุรี

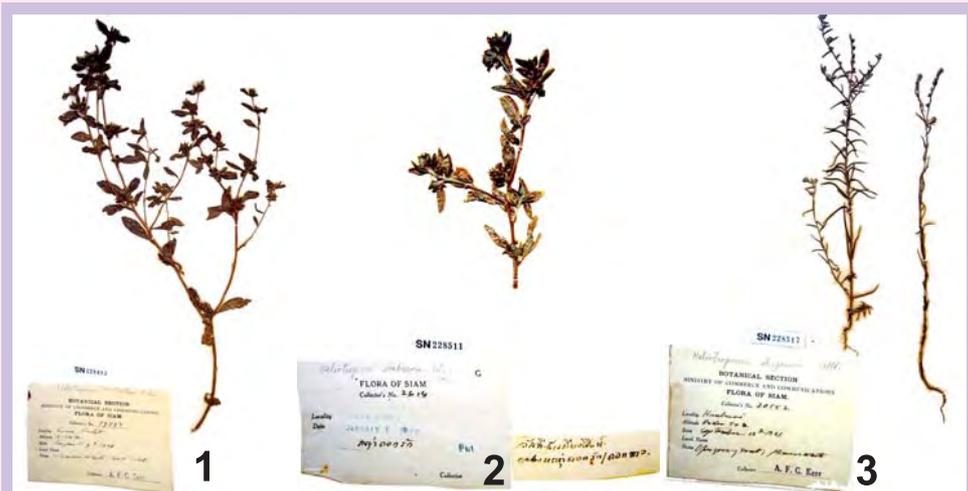

ลักษณะต้น (ซ้ายมือ) และช่อดอก (ภาพขวามือ) ของหญ้าน้ำค้างช้ำ

H. indicum L.

ภาพโดย ศิริพร ชิ่งสนธิพร

ตัวอย่างพืชแห้งจากพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพฯ กรมวิชาการเกษตร

1 = *Heliotropium bracteatum* Br. 2 = *Heliotropium scabrum* Retz.

3 = *Heliotropium strigosum* Willd.

หญ้างวงช้างดอกขาวที่พบนี้ มีลักษณะใบแตกต่างจากตัวอย่างของพืชทั้ง 3 ชนิดของพิพิธภัณฑ์พืชกรุงเทพฯค่อนข้างมาก คือพืชทั้งสามชนิดมีก้านใบสั้นหรือไม่มี ส่วนช่อดอกนั้นตัวอย่างแห้งเดิมยังมีขนาดเล็กมาก อย่างไรก็ตามหญ้างวงช้างดอกขาวที่พบนี้เป็นพืชอายุสั้นฤดูเดียว ออกดอกในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ซึ่งมีช่วงออกดอกและลักษณะอื่น ๆ ใกล้เคียงกับ *Heliotropium lasiocarpum* Fisher & C. A. Meyer ซึ่งมีรายงานพบในมณฑลเหอหนาน ซานซี และซินเจียง ของประเทศจีน ในรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศอินเดียน ประเทศคาซัคสถาน ประเทศคีร์กีซสถาน ประเทศปากีสถาน ประเทศรัสเซีย ประเทศทาจิกิสถาน ประเทศเติร์กเมนิสถาน ประเทศอุซเบกิสถาน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Zhu *et al.*, 1995) แต่อย่างไรก็ตามยังต้องศึกษารายละเอียดเพิ่มเติม เพื่อตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ ที่ถูกต้องของพืชนี้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Zhu, G., H. Riedl and R. V. Kamelin. 1995. Boraginaceae. *Flora of China*.16:340. data downloaded from http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=210000687 on 25 February, 2007.

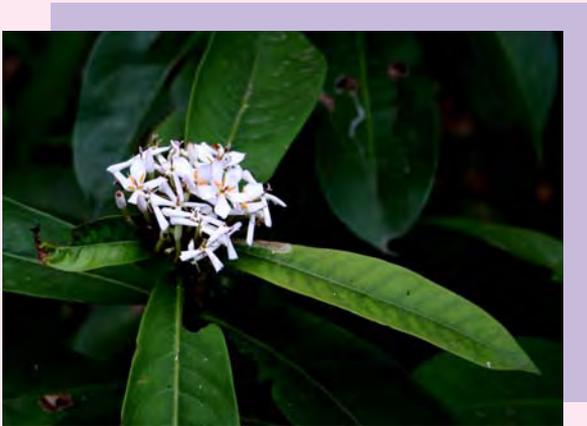

พบ เข็มดอกขาว *Ixora dolichophylla* K. Schum. พืชถิ่นเดียวของไทย ที่จังหวัดระยอง

ภาณุมาศ จันทรสุวรรณ
พิพิธภัณฑธรรมชาติวิทยา
องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติ

เข็มดอกขาว *Ixora dolichophylla* K.Schum. เป็นพืชหายากของไทย พบเฉพาะเขตภาคตะวันออกเฉียงใต้ แถบจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด มีเขตการกระจายพันธุ์ที่จำกัด จำนวนประชากรจึงน้อย (Chamchumroon, 2006) เป็นชนิดพันธุ์ที่กำลังถูกคุกคามอย่างหนัก เนื่องจากถิ่นที่อาศัย ถูกรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การบุกรุกพื้นที่เพื่อสร้างรีสอร์ทหรือการบุกรุกพื้นที่ทำสวน จนไม่อาจพบในถิ่นอาศัยดั้งเดิมที่เคยมี และพบว่า เข็มดอกขาวกระจายพันธุ์ที่เกาะช้างด้วย แต่ก็ยังหายากเพราะประสบปัญหาเช่นเดียวกัน (วรดล, การติดต่อส่วนบุคคล)

ภาพช่อดอกของเข็มดอกขาว *Ixora dolichophylla* K. Schum.

ภาพโดย ภาณุมาศ จันทรสุวรรณ

องค์การพิพิธภัณฑวิทยาศาสตร์แห่งชาติร่วมมือกับศูนย์วิทยาศาสตร์ทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยตะวันออกเฉียงใต้ การสำรวจทรัพยากรชีวภาพตามโครงการสำรวจทรัพยากรชีวภาพ บริเวณหมู่เกาะมัน จ. ระยอง เป็นระยะเวลา 2 ปี ซึ่งได้เริ่มดำเนินการสำรวจตั้งแต่วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่ผ่านมา

คณะสำรวจได้มีการสำรวจพบพืชจำพวกเข็มชนิดหนึ่งที่เกาะมัน มีลักษณะเป็นไม้พุ่ม สูงประมาณ 1-1.5 ม. ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม แผ่นใบรูปหอกกลับ ดอกออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง และช่อดอกไม่มีก้าน กลีบดอกเป็นหลอด ปลายกลีบแยกออกเป็น 4 แฉก มีสีขาว ผลทรงกลมมี 2 พู บริเวณพิกัด UTM X : 792010 Y : 1395965 ทางคณะผู้สำรวจได้เก็บตัวอย่างไว้ เพื่อเป็น ตัวอย่างสำหรับการอ้างอิงทางวิทยาศาสตร์

เมื่อได้ทำการศึกษาในรายละเอียด และสอบถามจาก ดร.วรตล แจ่มจำรูญ ผู้เชี่ยวชาญ พรรณไม้วงศ์เข็ม พบว่า พืชชนิดนี้ คือ เข็มดอกขาว *Ixora dolichophylla* K.Schum. ซึ่งเป็นพืชหายาก พบเฉพาะเขตภาคตะวันออกเฉียงใต้ของไทยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เข็มขาวที่พบมีเพียง 4-5 กลุ่ม คาดว่า มีจำนวนอยู่ไม่มากนัก แต่ยงนับว่าโชคดีที่เกาะมันอยู่ในความดูแลของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และมีโครงการอนุรักษ์เต่าทะเลอีกด้วย พื้นที่จึงได้รับการคุ้มครองเป็นอย่างดี อันเป็นหลักประกันได้ว่า เข็มดอกขาวจะไม่สูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย

ภาพช่อผลของเข็มดอกขาว *I. dolichophylla* K.Schum.

ภาพโดย ภาณุมาศ จันทร์สุวรรณ

เอกสารอ้างอิง

วรตล แจ่มจำรูญ. 2550. การติดต่อส่วนบุคคล

Chamchumroon, V. 2006. A checklist of the genus *Ixora* L. (Rubiaceae) in Thailand. *Thai Forest Bulletin (Botany)*. 34:4-24.

สำรอง พรรณไม้ชนิดใหม่ของไทย ที่คนไทยรู้จักและนำมาใช้ประโยชน์มาช้านาน

พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

สวนพฤกษศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เขาคันทรง)

สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

สำรอง เป็นพรรณไม้ในสกุล *Scaphium* อยู่ในวงศ์ Sterculiaceae ในประเทศไทย มีพรรณไม้สกุลนี้ 2 ชนิด คือ สำรอง *S. scaphigerum* (Wall. ex G. Don) Guibourt ex G. Planch. และท้ายเถาขาว *S. linearicarpum* (Mast.) Pierre (Phengkai, 2001) จากการศึกษาทบทวนอย่างละเอียดของนายพงษ์ศักดิ์ พลเสนา นักวิชาการป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช โดยการช่วยเหลือของผู้เชี่ยวชาญด้านพฤกษศาสตร์ จากหอพรรณไม้ไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์ พบว่า สำรองมีชื่อพฤกษศาสตร์ใหม่ว่า *S. lychnophorum* (Hance) Pierre ซึ่ง H. F. Hance พบที่ประเทศกัมพูชาเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว (Pierre, 1889) ส่วนชื่อพฤกษศาสตร์เดิมที่เคยใช้กับสำรอง กลับเป็นชื่อพฤกษศาสตร์ของสำรองกะโหลก และได้ส่งตีพิมพ์รายงานนี้ลงใน *Thai Forest Bulletin (Botany)* เล่มที่ 35 เรียบร้อยแล้ว

ภาพของต้นสำรอง (ขวามือ) ผลต้นสำรอง (บน)
และดอกสำรอง (ล่าง)

ภาพโดย พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ประเทศไทยมีพรรณไม้สกุลสำรองเพิ่มจาก 2 ชนิด เป็น 3 ชนิด ได้แก่ สำรอง สำรองกะโหลก และท้ายเกาขาว และถือว่าสำรอง *S. lychnophorum* (Hance) Pierre เป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของไทย (new record) แม้ว่าสำรองจะเป็นพรรณไม้ที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดีและนำเมล็ดมาแช่น้ำใช้เป็นเครื่องดื่มสมุนไพรมาหลายร้อยปีแล้วก็ตาม

สำรองมีเขตการกระจายพันธุ์ในป่าดิบทางภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงใต้ และภาคใต้ของประเทศไทย ที่ความสูงจากระดับทะเล 80-700 ม. ชาวบ้านใน จ. จันทบุรี และ จ. ตราด เรียก สำรอง ชาวบ้านใน จ. อุบลราชธานี เรียก จองหรือหมากจอง คนกรุงเทพฯ ฯ เรียก พุงทะลาย ส่วนชาวจีนเรียก Pungtaihai

ช่อดอกสำรองกะโหลก (บน)
ดอกสำรองกะโหลก (ซ้ายมือ) และ
ผลสำรองกะโหลก (ขวามือ)
ภาพโดย พงษ์ศักดิ์ พลเสนา

เอกสารอ้างอิง

Phengkklai, C. 2001. *Scaphium*, pp. 621-624. In T. Santisuk and K. Larsen, eds. *Flora of Thailand*. Vol. 7 (3). The Forest Herbarium, Royal Forest Department, Bangkok.

Pierre, L. 1889. *Flore Forestière de la Cochinchine* 3. Paris.

มหาพรหมและมหาพรหมราชินี

กับความเหมือนที่แตกต่าง

ปิยะ เฉลิมกลิ่น พัทรินทร์ เก่งกาจ และ จิรพันธ์ ศรีทองกุล
ฝ่ายเทคโนโลยีการเกษตร
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)

มหาพรหมและมหาพรหมราชินี เป็นพรรณไม้พื้นเมืองของไทยที่อยู่ในวงศ์กระดังงา (Family Annonaceae) และอยู่ในสกุลมหาพรหม (Genus *Mitrephora*) เดียวกัน จึงมีลักษณะทางสัณฐานวิทยา (morphology) หรือรูปร่างโดยรวมคล้ายคลึงกัน อาทิ เช่น มีขนาดของลำต้นเป็นไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5-6 ม. มีใบเรียงสองข้างในระนาบเดียวกัน (distichous) ดอกมีกลิ่นหอม มีรูปทรงกระเช้าหรือหมวก (mitreform) คือมีกลีบดอก 6 กลีบ เรียงเป็น 2 ชั้น ชั้นนอกมี 3 กลีบสีขาวกางแผ่ออก ชั้นในมี 3 กลีบ ขอบกลีบประกบ ติดกันเหมือนกระเช้า มีผลเป็นแบบผลกลุ่มที่มีผลย่อยแต่ละผลแยกจากกัน แต่ในท่ามกลางความเหมือนนั้น หากพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะพบว่า ทั้งมหาพรหมและมหาพรหมราชินี มีข้อแตกต่างกันจนแยกออกเป็นคนละชนิด

ความแตกต่างของมหาพรหมและมหาพรหมราชินีนอกจากมีถิ่นกำเนิดที่มีสภาพนิเวศวิทยาแตกต่างกันแล้ว ยังมีข้อสังเกตที่สามารถใช้แยกออกจากกันได้ (ปิยะ, 2549) คือมหาพรหมมีเปลือกลำต้นหนาสีดำ ใบหนานุ่ม สีเขียวอ่อนมีขนหนานุ่ม ปลายใบแหลม ดอกมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 7-8 ซม. กลีบดอกชั้นในสีเลือดนก ผลย่อยลักษณะกลม ขนาด 1-1.5 ซม. ส่วนมหาพรหมราชินีมีเปลือกลำต้นหนา สีน้ำตาลปนเทา ใบบางเหนียว เรียบเป็นมัน สีเขียวเข้ม ปลายใบเรียวแหลม ดอกมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 8-10 ซม. ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่ามหาพรหมแต่มีกลิ่นหอมอ่อนกว่า กลีบดอกชั้นในสีม่วง ผลย่อยรูปทรงกระบอก ยาว 5-5.5 ซม.

ลักษณะที่แตกต่างกันของใบมหาพรหม (ซ้ายมือ) และมหาพรหมราชินี (ขวามือ)
ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

มหาพรหม มีชื่อวิทยาศาสตร์ *Mitrephora winitii* Craib เป็นพรรณไม้ที่ตั้งชื่อให้เป็นที่เกียรติแก่ พระยาวิจิตรนันทร ผู้เก็บตัวอย่างพรรณไม้นี้เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2464 จาก จ. ประจวบคีรีขันธ์ มีการตีพิมพ์รายงานในปี พ.ศ. 2465 ระบุว่า เป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทยที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ (Weerasooriya, 2001) ในปัจจุบันพบว่า มีการกระจายพันธุ์อยู่ใน จ. ประจวบคีรีขันธ์ จ. เพชรบุรี จ. ราชบุรี และ จ. กาญจนบุรี

ภาพดอก (ซ้ายมือ) และผล (ขวามือ) ของมหาพรหม
ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

มหาพรหมราชินี มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Mitrephora sirikitiae* Weerasooriya, Chalermglin & R.M.K.Saunders เป็นพรรณไม้ที่มีการเก็บตัวอย่าง จำแนกชื่อและตั้งชื่อ ร่วมกัน 3 คน โดย ดร. ปิยะ เฉลิมกลิ่น นักวิชาการของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.) ร่วมกับ Dr. Aruna Weerasooriya และ Dr. R. M. K. Saunders นักพฤกษศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยฮ่องกง (Weerasooriya *et al.*, 2006) ได้ประกาศการค้นพบในปี พ.ศ. 2547 โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ให้ใช้ชื่อพระนามาภิไธย เป็นชื่อพรรณไม้ชนิดใหม่ นับเป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทยที่มีถิ่นกำเนิด อยู่เฉพาะใน จ. แม่ฮ่องสอน (ปิยะ, 2547)

ภาพดอก (บนขวา) และผล (ล่างขวา) ของมหาพรหมราชินี
ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

เนื่องจากพรรณไม้ทั้งสองชนิดมีดอกดกขนาดใหญ่สวยงาม และมีกลิ่นหอมจึงมีการขยายพันธุ์กันเป็นจำนวนมาก โดยการทาบกิ่งที่ใช้มะปวนเป็นต้นตอ แล้วนำไปปลูกในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ จนกล่าวได้ว่า พรรณไม้ทั้งสองชนิดนี้ พ้นจากสภาพที่หายากและใกล้สูญพันธุ์แล้ว สำหรับการปลูกเป็นไม้ประดับที่สวยงาม ควรปลูกกลางแจ้ง ให้มีระยะปลูกห่างจากต้นข้างเคียงอย่างน้อย 2 ม. สามารถปลูกได้ในพื้นที่ราบที่มีอากาศร้อนเหมือนกัน แม้ว่ามหาพรหมมีถิ่นกำเนิดเดิมจากพื้นที่เขตร้อนในระดับต่ำและมหาพรหมราชินี มีถิ่นกำเนิดเดิมจากพื้นที่เขตหนาวในระดับสูงก็ตาม ทั้งสองชนิดสามารถเจริญเติบโตได้ดี มีทรงพุ่มโปร่งเมื่อได้รับแสงแดดทั่วทั้งทรงพุ่ม ถ้าดินปลูกร่วนระบายน้ำดีจะออกได้เต็มต้นอย่างสวยงามในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม และจะมีช่วงออกดอกได้ยาวนานมากกว่าในถิ่นกำเนิดเดิมที่ออกดอกบานเฉพาะในเดือนพฤษภาคม

ดอกมหาพรหม (ซ้ายมือ) และดอกมหาพรหมราชินี (ภาพขวามือ)
ภาพโดย ปิยะ เฉลิมกลิ่น

เอกสารอ้างอิง

- ปิยะ เฉลิมกลิ่น. 2547. มหาพรหมราชินี พรรณไม้ในพระนามชนิดใหม่ของโลก. วารสาร *Nature Explorer*. 57:14.
- ปิยะ เฉลิมกลิ่น. 2549. มหาพรหมราชินี พรรณไม้พระราชทานนาม. หจก. พิมพ์พินิจการพิมพ์. กรุงเทพฯ. 51 หน้า.
- Weerasooriya, A. D. 2001. Systematics, Phylogeny and Reproductive Biology of *Mitrephora* (ANNONACEAE). Ph.D. thesis. University of Hong Kong. 342 p.
- Weerasooriya, A. D., P. Chalermglin and R. M. K. Saunders. 2006. *Mitrephora sirikitiae* (Annonaceae) : a remarkable new species endemic to northern Thailand. *Nordic Journal of Botany*. 24:201-206.

เทคนิคธรรมชาติ

การถ่าย
รูป

สัตว์เลื้อยลูกด้วยนมขนาดเล็ก ให้ดูเป็นธรรมชาติ (2)

เรียรศิริ มูลจันทร์

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

จากความรู้ในฉบับที่แล้วเมื่อได้สตูดิโอขนาดเล็กที่จำลองขึ้นมา เพื่อการถ่ายภาพตัวอย่างสัตว์เลื้อยลูกด้วยนมขนาดเล็กแล้ว เนื่องจากพื้นที่ของถ้ำน้ำที่นำมาใช้ทำสตูดิโอ นั้นมีลักษณะเป็นลอนเพื่อเป็นการเสริมความแข็งแรงของตัวถ้ำและขอบของพื้นถ้ำ และตั้งเป็นมุมฉากกับผนังของตัวถ้ำด้านข้าง ดังนั้นต้องมีการตกแต่งพื้นบริเวณนี้ให้ดูเป็นธรรมชาติ

การตกแต่งลักษณะพื้นให้คล้ายคลึงกับธรรมชาตินั้น สำหรับผู้ที่ต้องการทำเป็นพื้นอย่างถาวร ให้ใช้วัสดุผสมกับน้ำยาพาราซึ่งเป็นน้ำยาที่ใช้ทำแม่พิมพ์ของงานปฏิมากรรมต่าง ๆ ซึ่งมีขายตามร้านอุปกรณ์ช่างศิลป์หรืออาจใช้พวกซิลิโคนแทนก็ได้ การแต่งพื้นโดยใช้วัสดุและน้ำยาพาราก็มีวิธีการทำงาน ๆ โดยใช้วัสดุชุบกับยางพาราหรือซิลิโคนนำมาวางปิดพื้นถ้ำแล้วทำการตกแต่งลักษณะของพื้นผิวได้ตามที่ต้องการ ก่อนที่น้ำยาจะแห้งโรยด้วยทรายเพื่อให้ดูเหมือนพื้นดิน อาจหาเศษกิ่งไม้แห้ง หรือใบไม้แห้งมาประดับ แต่ไม่ควรมากเกินไปและไม่ควรให้มีช่องว่างใต้ใบไม้หรือกิ่งไม้ สัตว์อาจมุดเข้าไปหลบซ่อนได้ หลังจากนั้นรอนยางพาราหรือซิลิโคนแห้งสนิท ก็จะได้พื้นของสตูดิโอที่เป็นลักษณะของพื้นดินที่ดูเป็นธรรมชาติ

บางคนอาจชอบลักษณะของพื้นแตกต่างกันไปตามลักษณะทางนิเวศวิทยาของสัตว์ชนิดนั้น ๆ ก็ใช้วัสดุที่ทำได้ในพื้นที่ที่ถ่ายภาพวางประดับบนพื้นถ้ำ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ ก้อนหิน ฯลฯ แล้วแต่ชนิดของสัตว์ที่จะถ่าย เช่น อาจใช้เปลือกไม้วางสำหรับถ่ายกระรอก ใช้ก้อนหินวางประดับสำหรับถ่ายหนู หรือถ้าต้องการถ่ายภาพค้างคาวก็ใช้กิ่งไม้วางพาดปากถ้ำเพื่อให้ค้างคาวเกาะ เป็นต้น

ภาพกระแต (*Tupaia glis*) ใช้เปลือกประดับปูวางประดับบนพื้นถ้ำ

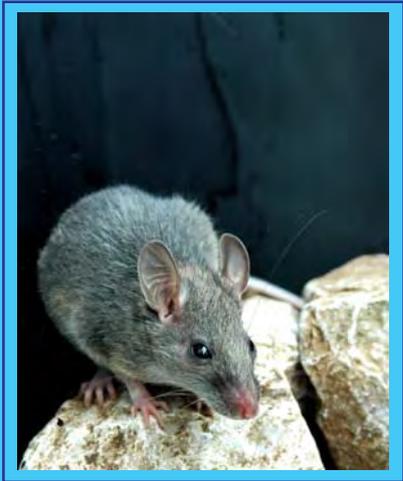
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรม์

นอกจากใช้ถ่ายภาพสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมขนาดเล็กแล้ว ยังสามารถนำถึงดังกล่าวไปประยุกต์ถ่ายภาพสัตว์ป่าขนาดเล็กประเภทอื่น ๆ ได้ เช่น การถ่ายภาพสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก การถ่ายภาพสัตว์เลื้อยคลาน เป็นต้น ข้อควรระวัง คือ การถ่ายภาพสัตว์เลื้อยคลานนั้น ต้องใช้วัสดุตกแต่งปิดพื้นให้สนิทเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลานหลุดเข้าไปหลบ ส่วนการถ่ายภาพสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ต้องใช้กระจกปิดด้านบนเพื่อป้องกันสัตว์กระโดดหนี

ค้างคาวมงกุฎเทาแดง (*Rhinolophus affinis*) ใช้กิ่งไม้วางพาดบนขอบถึง เพื่อให้ค้างคาวเกาะ
ภาพโดย สิทธิชัย ศรารุณกุล

ภาพหนูฟันเหลือง (*Maxomys surifer*) เป็นภาพหนูวัยอ่อน ตกแต่งพื้นด้วยก้อนหินปูน
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

อึ่งขาคำ (*Microhyla pulchra*) ใช้ใบไม้สดวางพื้นถึง ใช้กระจกปิดด้านบนป้องกันการกระโดดหนี
ภาพโดย สุรชิต แวงโสธรณ์

ลูกตุ๊กแกป่า (*Phyllodactylus* sp.) ใช้ใบหูกวางสดวางพื้นถึง ถ่ายภาพในที่ร่มป้องกันการเกิดเงาเข้ม
ภาพโดย เอียรศิริ มูลจันทร์

ตอลันน์ ลำเนา-พนาจร

แซงแซว

...โดย มะฟ้า

ฉบับที่แล้วเล่าเรื่องนกกินปลีหางยาวเขียวพันธุ์ใต้ พอถึงตอนท้ายกลายเป็นว่าไม่ได้พบเห็นไปเสียอย่างนั้น ฉบับนี้จะเล่าเรื่องทั้งเห็นตัวและในที่สุดก็หายไป มาให้อ่านกันนะฮะ

ดูเหมือนว่าเดือนเมษายนจะเป็นเดือนต้นฝนของไทยไปแล้ว มีฝนที่ตกลงมาเกินขั้นชุ่มเย็น โดยส่วนตัวแล้วชอบหน้าฝนมาก มากเท่ากับหน้าอื่น ๆ ปีนี้ยิ่งชอบหน้าฝนมากเป็นพิเศษเพราะพื้นที่เก็บข้อมูลเป็นเขาหินปูนที่ใครก็คงรู้ว่าทั้งดูดและสะท้อนรังสีดวงอาทิตย์ซึ่งดีต่อผิวมากแค่ไหน แต่เรื่องผิวไม่ใช่เรื่องใหญ่โตที่หนักกังวลมากกว่า heat stroke แน่ ถึงขนาดโทรหาข้อมูลจากพยาบาลส่วนตัวว่า “ไอ้โรคลมแดดนี่ ก่อนตายจะมีเวลาได้สั่งเสียมั้ย” (แหม...ก็ข่าวออกโครม ๆ เรื่องคนเป็นลมแดดตาย)

ก่อนเดินทางตระเตรียมซั๊กซ้อมกับบรรดาลูกช้างฝึกงานจากเชียงใหม่ ให้ระดมทุกของขลังที่น้องคิดว่ามันช่วยให้น้องไม่หน้าดำ...ไม่ใช่...หน้ามืดเป็นลมได้ เอาไปแบบไม่ต้องกลัวหนัก อ้อ! อย่าลืม เอาเสื้อผ้าใส่ถุงพลาสติกกันน้ำก่อนใส่กระเป๋าด้วยนะ...น้องเลยจิง...ง...เมื่อกี่พี่งบอกว่าร้อนมากอยู่ (อ้าว ! อยู่ใต้ฟ้าเข้าป่าอย่าประมาท บุรุษสุดฉกาจหลายคนพลาดมาแล้ว อี อี โอะ โอ...) เดิมทีกลัวว่ากว่าทำงานเสร็จจะกลายเป็นนกเกรียม กลายเป็นว่าวันก่อนเดินทางพี่สาวกระเตงหลานมาส่งขึ้นแท็กซี่หน้าบ้าน (ปกติบ้านเราไม่แหวอย่างนี้) บอกหน้าตาเป็นห่วงเป็นใยว่า “นี่รอบนี้ต้องลงถ้ำหรือเปล่า? ระวังถ้ำถล่ม เมื่อคืนฝนตกที่ลพบุรีหนัก” อืม !!! บอกได้ตรงประเด็นดี อยากโทรไปถามนางพยาบาลส่วนตัวอีกกว่า เนี่ย ! ถ้าเป็นโรคถ้ำถล่ม จะมีเวลาสั่งเสียหรือเปล่า ก็เดี๋ยว่าเราเข้าซี่ เลยไปทั้งอย่างนั้นแหละ

เขาสมคอน ตั้งโดดเด่นอยู่กลางนา เป็นเขาหินปูนสีขาวล้วนลูกเล็ก ๆ สะท้อนแสงแดดดีนั่นแลสร้างความระคายเคืองต่อคนผิวบางยิ่งนัก

แล้วพวกเราก็ระดับประครองรถแลนครุยเซอร์ยุควัยอลเวง นักรักรุ่นกระเตาะข้างนอกหล่อสดใส ข้างในหล่อแบบโก้ ที่แบบแคมี่น้ำมันสตาร์ทให้ติดกับใจเก่า ๆ ก็ไปได้แล้วเป็นที่น่าเกรงขามมาก แอบสาธูอย่างนอบน้อมในใจ กว่าจะพากันพ้นหลักสี่ต้องมีพนักงานขับอย่างน้อยสองคน มีเจ้าหน้าที่ใส่เกียร์ ส่วนผมคอยประครองพวงมาลัย กับเหยียบคลัช แถมห้องยังก็ให้ขึ้นโพลล์เวย์ ซะอีก “เฮ้ยแล้วตำรวจไม่เรียกหรือไม่มีอะไรสักอย่าง” น้องตบหน้าตาธิบดีชอบต่อสังคมมากกว่า “ถ้าจับ เราก็ทิ้งรถไว้ที่ตำรวจ และให้คุณตำรวจขับไปคืนที่สถาบันฯ ด้วย ถ้าพี่ขับข้างล่างต้องทำให้ใครต่อใครลำบากใจกันแน่ ๆ” “อืม...มีเหตุผล ๆ” ตอนจ่ายค่าผ่านทางก็ต้องอาศัยน้องอีกคนแถมประตุจ่ายเงิน จากนั้นก็ค่อย ๆ ปุกลง ๆ ไป โดยมีเสียงลูกข้างก๊วก๊าวเป็นกำลังใจ วู๊ วู๊ วู๊ ไปตลอดทาง พอถึงที่หมายต่างแย่งกันตะกายลงจากรถ สีหน้าดูโล่งอกโล่งใจ

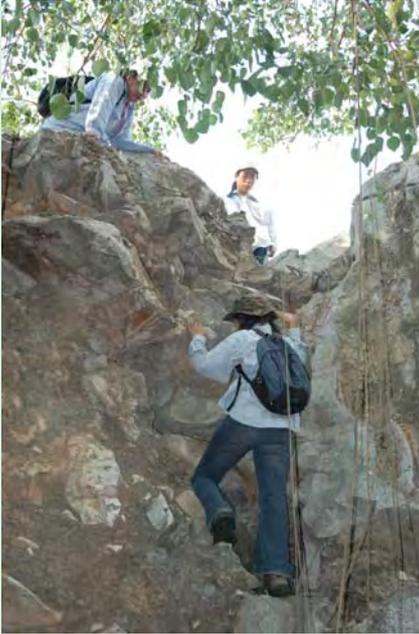

แลนครุยเซอร์รุ่นก่อตั้ง วว. พาหนะเดินทางที่แสนจะสะดวกสบาย รดยังดูใหม่และน่านั่งเป็นที่สุด

ที่เขาสมอกอนไม่มีเงื่อนงำว่า อากาศและดินจะมีกลิ่นฝนเลยสักนิด แดดสุดสดใสเปรี้ยวไหนดว่าเมื่อกวานฝนตกหนักที่ลพบุรี อะ!! พอชนข้าวของไว้บนเรือนพี่เจ้าหน้าที่นำทาง ก็ได้ความว่าเมื่อกวานฝนตกหนักมากจริง แต่ในเมืองโน่น ที่นี่ไม่ตกมานานแล้ว มองดูยอดเขาเห็นไอแดดเต็นระยิบบนหมูหินระเกะระกะสีขาว แล้วให้รู้สึกร้อนขึ้นมากอีกทบเท่า นิ่งเฉาแดดรอตะวันลงแสงอยู่อย่างเนิ่นนาน พอถึงเวลาก็แยกย้ายกันลงถ้ำ

ผมรีบอาสาอย่างแข็งขันตามประกาศนขยัน เอาถ้ำหลังบ้านนี่แหละ เสร็จงานจะได้รีบกลับมาอาบน้ำ ปะแป้ง นอนเปลให้สบาย คิดได้ดังนี้แล้วเลยก้มหน้าก้มตาสืบเท้าขึ้นเขาไปลงถ้ำ ถึงโพรงถ้ำโอบ (ชื่อถ้ำ) ต้นไทรไทรใบเฉา ๆ บนปากถ้ำทักทายมาแต่ไกล น้องผู้สามารถลำเลียงอุปกรณ์ใต้แฝลึกลงไปยืนยิ้มฟันขาว รอข้างล่างในเวลาสั้น ๆ ส่วนผมต้องเส็งอยู่นานกว่าได้แง่มุมหิน จิกสอดนิ้วมือและวางเท้าเลื้อยไถคืบลงไป อย่างเก้ ๆ กัง ๆ อันที่จริงถ้ำนี้เมื่อเทียบกับโพรงอื่นในเขาสมอกอนแล้ว เรียกว่าสุดซิว “พี่อ้วน” คนนำทางบอกอย่างภาคภูมิใจว่าคนชำนาญถ้ำถ้านั้นกระโดดลงไปยืนข้างล่างได้เลย

แต่ด้วยไม้ไต้ลงถ้ำมาตั้งนานแล้ว เลยเหมือนคนแปลกหน้าที่ต้องทำความคุ้นเคยกันใหม่ ความลึกของโพรงถ้ำตอนบนไม่มากนัก ประมาณ 5 เมตร ถ้าเป็นพื้นธรรมชาติความสูงเท่านี้อาจทำให้คนห่าม ๆ โดดตกลงไปแค่ยก แต่ก็มิห็นโผล่ขนาดข้างหมอบบนพื้นดิน อย่างนี้ค่อย ๆ คืบเลียบลงไป ยืนดูมีปัญญากว่า แม้ว่ามันจะดูไม่ค่อยแมน เท่าไหร่ ในที่สุดก็เก้ ๆ กัง ๆ ลงไปได้ ท่ามกลางความโล่งใจของน้อง ๆ ที่ยืนลุ้นให้กำลังใจด้วย ไจระทีก

ไต้ลงถ้ำโอบ ดูน่าย ๆ แต่ต้องลุ้นกันทุกจังหวะ ปลายเท้าที่ก้าวสปีบ ข้างล่างเป็นหินโผล่ลู่กโตที่ไม่เหมาะกับการเอาหัวโขกยิ่งนัก

แต่ซ้าก่อนโพรงที่อยู่ข้างไต้ลงไปข้างล่างที่จะลงต่อนี้ฮากว่า ความลึกที่สูสี แต่ลึกดิ่งเป็นบ่อน้ำ ตัวช่วยอันเดียวที่มีคือ ท่อนตันสะแกขนาดเท่าน้อง พาดพิงผนังถ้ำแบบหมิ่น ๆ ผิวเรียบเกลี้ยงของมัน บอกถึงความยาวนานที่มันยืนรองมีอรองเท้าของนักล่าค้างคาวมานานนับปีได้เป็นอย่างดี ลงโพรงช่วงนี้ ต้องใช้ลูกบ้าส่วนตัวหนอย ๆ ที่จะฝากสวัสดิภาพไว้กับตันสะแกท่อนนี้ ถ้าหากวางเท้าไม่ได้จังหวะ ท่อนไม้ก็จะกระดุกกระดิกเหมือนมีชีวิต พลิกขยับให้ลื่นตัวไถ่ก ช่วงง่ามกึ่งสำหรับเหยียบต่างชั้นบันไดต้องเหยียดขาสุด (แต่ก็มักจะวางเท้าไม่ถึง) เมื่อลงไปยืนได้ ก็ต้องมุดรูขนาดคนนอนลอด และจำเป็นต้องคลานคอกแตกแบบหงาย (โอ! ไม่เสียแรงที่ฝึกมาอย่างดิสสมัยอยู่ปีหนึ่งที่โรงเรียนกวางน้อย แถวทุ่งบางเขนไว้! อยากจะบอกเพื่อน ๆ น้อง ๆ ที่พุ่มพายกับการฝึกฝนนั้นว่า ของเค้าดีจริง ๆ เลย!)

มุดเข้าถ้ำโอบ ต้องนอนหงายเหยียดยาว ใช้ศอกดันตัวเข้าไป

ปลอดภัยผ่านได้ก็จะเข้าไปอยู่ในโถงถ้ำด้านใน จากนั้นก็ใช้ชีวิตและวิถียุทธ์ที่มีอยู่ คืบปีนไถลไปเรื่อย ๆ จนได้งานตามความประสงค์ออกมา พอเก็บงานค้างควาเสร็จสรรพ ถัดมาอีกวันก็ต้องไปเก็บข้อมูลนก ส่วนน้องฝึกงานหน้าแลคก็ต้องลงวัดคุณภาพน้ำ เก็บตัวอย่าง สาหร่ายและหอย

ส่วนผมนั่น ครึ่งนี้เป็นงานแรกที่เข้าสำรวจชนิดนกในพื้นที่และเป็นครั้งแรกที่เข้าพื้นที่ แล้วจึงหว่าตรงกับช่วงสร้างรังวางไข่ของบรรดานกเล็กนกน้อยทั้งหลาย เลยได้เห็นแม่ก และพ่อกแซงแซวหางปลาตัวดำมะเมื่อม ผลัดกันปักไข่ในรังปลายกิ่งต้นก้ามปูอย่างนายยกย่อง และน่าเห็นใจในความอดทนของมัน ก็แดดร้อนชะขนาดนั้น แล้วตำแหน่งรังก็ไม่ได้อยู่ในร่มเงา ใบหนาที่บสั๊กมากน้อยเท่าไร ในขณะที่ตัวหนึ่งปักไข่หนึ่ง ๆ อีกตัวหนึ่งก็เกาะเป็นเพื่อนอยู่ บนกิ่งไม้ไม่ห่างไปมากนัก เหมือนกับว่าเราทนด้วยกันนะ ตัวที่ไม่ได้ปักไข่ก็จะบินหายไป และกลับมาพร้อมอาหารในปาก มาป้อนให้ตัวที่หนึ่งปักไข่กิน อากาศที่ร้อนฉ่าแดดแจ่มให้เห็นอะไร ที่ซึ่ง ๆ อย่างนี้ทำให้ใจเย็นและมีความอดทนที่จะทำงานกลางแจ้งแดดต่อได้ ฉบับนี้ก็เลยเล่าเรื่อง นกแซงแซวหางปลา (*Dicrurus macrocercus*) ให้อ่านกันนะครับ (เฮ้อ ! ในที่สุดก็ขึ้นต้นลงท้ายได้)

นกแซงแซวหางปลารังบนปลายกิ่ง ต้นก้ามปู ใกล้ ๆ กับ “ทะเล” บริเวณ เขาสมอคอน

นกในวงศ์แซงแซว Dicruridae ในโลกใบนี้มีทั้งหมด 24 ชนิด ใน 2 สกุล คือ สกุล *Chaetorhynchus* มีเพียงชนิดเดียวเท่านั้น และสกุล *Dicrurus* ส่วนในเมืองไทยมีรายงานพบ 7 ชนิด อยู่ในสกุล *Dicrurus* เมื่อเปิดตำราค้นหาชื่อก็ได้ความว่า Dikroos = dikros เป็นภาษากรีก หมายถึง เป็นส้อม (forked) -oura หมายถึง หาง (tail) นั่นคือ เป็นสกุลนกที่มีขนหางเป็นรูปส้อม ขนาดลำตัวใกล้เคียงและไล่เลี่ยกัน 25-32 ซม. สีขนคลุมกายเป็นสีดำนั่น บางทีก็จะมองเห็นเป็น สีเหลือบได้ ขนหางแยกเป็นแฉกเว้าลึก อาศัยอยู่ในป่าโปร่งหรือพื้นที่ที่ติดต่อกับพื้นที่โล่ง เช่น ทุ่งนา หาดอาหารด้วยการบินโฉบจับแมลงกลางอากาศ และโฉบหากินบนพื้นดิน

ส่วนจ้านกแขวงแขวหางปลา ที่ผมจะเล่าเรื่องต่อไปนี้นั้น มีชื่อบงชนิด (specific epithet) ว่า *macrocerus* เอื้อมมีอคว่าตำรา A Dictionary of Scientific Bird Names ที่ว่าด้วยเรื่องความหมายของชื่อนก ก็ได้ความว่า *macrocerus* = *makrokerkos* เป็นภาษากรีก หมายความว่า หางยาว (long-tailed) เหล่านักวิชาการนกทั้งหลาย ต่างก็บอกเป็นเสียงเดียวกันว่าเนื้อคอคอดกระชั้นมาทางเหนือ เจ้าตัวนี้เป็นนกประจำถิ่น คือสร้างรังและวางไข่ในประเทศไทยนี้แหละ ส่วนไตคอคอดกระลงไปก็จักกลายเป็น นกอพยพ คือพบได้เฉพาะตอนอพยพมาในหน้าหนาว ไม่มีการทำรัง แต่อย่างใด

นิสัยโดยทั่วไปแขวงแขวหางปลา นับว่ามันเป็นนก มีลีลาที่น่ามองไม่น้อย เวลาที่มันบินร่อนโฉบแมลงกลางอากาศ อย่างที่เราคุ้นเคยกันดีว่ามันเป็นนกนิสัยก้ำกั้น เป็นปกติ ที่เราจะเห็นมันไล่ตีหรือแย่งนกอื่นกินน้ำหวานดอกไม้อย่าง หน้าตาเฉยเป็นที่สุด พอฤดูจับคู่ผสมพันธุ์ เราจะได้เห็นจ้านกแขวงแขวจอมซำส์ ซำกว่าปกติ (ฮอร์โมนความเป็นพ่อเป็นแม่ กระฉูดปรืด) ไล่ตีสารพัดนกที่เข้ามาในบริเวณรังของมัน ไม่เว้นแม้แต่นกกล้าเหยื่ออย่างเหยี่ยวขาว (*Elanus caeruleus*) ทำนองตัวเล็กใจใหญ่และมันก็ไล่เหยี่ยวขาวไปได้เสียด้วย บางทีก็ดูเหมือนมันไม่มีเหตุผลเอาเสียเลย

แขวงแขวหางปลา ภาพจาก http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c7/Dicrurus_macrocerus.jpg/317px-Dicrurus_macrocerus.jpg

แขวงแขวหางปลา ภาพจาก <http://www.oiseaux.net/oiseaux/passeriformes/images/drongo.royal.nefi.1g.jpg>

มีครั้งหนึ่งเห็นนกเอี้ยงต่าง (นี่ก็ประเภทขาใจเหมือนกัน) สองตัวเดินหากินกระจุกกระจิงที่ริมบึงอยู่ดี ๆ เจ้าแขวงแขวตัวหนึ่งก็บินลงมาดำ ทำท่าว่ามันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ มันลอยตัวอยู่กลางอากาศแล้วส่งเสียงเจี๊วจ๊าว ฉอดฉอด จนเจ้าเอี้ยงต่างสองตัวต้องบินหนีด้วยความระอเอาใจ

เจ้านกแขวงแควคู้ที่ไปเจอในพื้นที่บริเวณ บึงน้ำสาธารณะเขาสมอคอน ชาวบ้านเรียกชื่อ บึงนี้ว่าทะเล (คิดอย่าง positive thinking จังเลย) เป็นนกแขวงแควคู้เดียวกับที่เล่าให้ฟังตอนต้น ทำรังเป็นรูปถ้วยตรงปลายกิ่งไม้ที่มีงามขนานกัน ของต้นกำมปู เป็นพฤติกรรมการสร้างรังเฉพาะ ของนกชนิดนี้ ช่วงก่อนที่จะมาพอดีว่าจะต้องทำ กิจกรรมพาเด็กดูนก และตั้งใจว่าจะพาเด็กมาเฝ้า เจ้าแขวงแควป้อนลูก แต่พอกลับอีกครั้งปลายกิ่ง ไม้สูงไม่เหลือร่องรอยของซากรังติดแม้แต่หญ้า คิดเอาเองว่า น่าจะเป็นพายุลมฝนพัดพาหอบไป พอเล่าเรื่องพูดคุยกับเด็ก ๆ นักดูนก เลยได้เรื่องว่า มีพี่ในหมู่บ้านมาสอยเอาลูกนกไปเลี้ยงเสียแล้ว เป็นอีกครั้งที่กลไกของรูปแบบพฤติกรรมตาม ธรรมชาติของสัตว์ที่ผ่านการพัฒนามาอย่างยาวนานไม่สามารถป้องกันตัวมันจากมนุษย์ได้ นำเวทนาเจ้านกแขวงแควผู้ก้ำกั้นที่ไม่สามารถป้องกันรังและลูกของมันได้ ทำให้นึกถึง วลีที่คุ้นเคยว่า **“มนุษย์เป็นทั้งผู้สร้าง และผู้ทำลายอย่างแท้จริง”**

แขวงแควหางปลา ภาพจาก http://www.birding.in/images/Birds/rajiv/black_drongo.jpg

บันทึกส่งท้าย

ในที่สุด **หมายเหตุนิเวศวิทยา : บันทึกธรรมชาติหลากหลายพันธุ์** ฉบับที่ 2 ก็แล้วเสร็จ เป็นรูปเล่มออกมาสู่สายตาอีกครั้งตามกำหนดการที่ได้วางไว้ กว่าจะปิดเล่มได้ก็เล่นเอาเหนื่อย กันหลาย ๆ ฝ่าย ต้องขอขอบคุณทีมนักเขียนทุกท่านที่ได้ช่วยเร่งมือเขียนต้นฉบับส่งมาให้ ขอขอบคุณฝ่ายศิลปกรรมที่เร่งทำรูปแบบและจัดรูปเล่ม

ฉบับที่แล้วได้เกิดความผิดพลาดในการนำเสนอภาพนกกินปลีหางยาวพันธุ์ใต้ ในหน้า 25 และหน้า 27 ซึ่ง คุณวัชระ สงวนสมบัติ ผู้ชนะเลิศรายการแฟนพันธุ์แท้ (ดูนก) ในปี 2546 จากองค์การพิพิธภัณฑ์ วิทยาศาสตร์แห่งชาติ (อพวช.) ได้กระซิบเบา ๆ ว่า “พี่ครับ รูปที่เอาโชว์ นั้นเป็นนกกินปลีหางยาวพันธุ์เหนือนะครับ” คณะผู้จัดทำก็ขอภัยอย่างสุดซึ้งในความผิดพลาด และขอขอบคุณ คุณวัชระ สงวนสมบัติ มา ณ ที่นี้ด้วยที่ท้วงติงมา สุดท้ายก็ต้องขอขอบคุณ บรรณาธิการทุกท่านที่สละเวลาช่วยตรวจแก้ไขต้นฉบับ และทางฝ่ายบรรณาธิการขอเชิญชวน ทุกท่านที่มีโอกาส ได้อ่านจุลสาร “หมายเหตุนิเวศวิทยา” ส่งบันทึกธรรมชาติหรือข้อเขียน ของท่านประกอบ ภาพถ่าย 1-3 ภาพ ความยาวประมาณ 1-2 หน้ากระดาษ A4 มายังกอง บรรณาธิการ ดังรายละเอียดที่ปรากฏในหน้าที่ 2 ของจุลสารเล่มนี้ เพื่อจะได้ตีพิมพ์และเผยแพร่ต่อไป

ไม่ถึงผู้รับโปรดสงคิน

ฝ่ายสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาและพลังงาน
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)
196 ถ. พหลโยธิน จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วว.)